

ZITTING VAN DEN 23STEN SEPTEMBER.

3DE ZITTING.

ZITTING VAN DONDERDAG 23 SEPTEMBER.

Goedkeuring der notulen. — Boekwerk ingekomen. — Beraadslaging over het ontwerp-adres van antwoord op de troonrede; aanneming van dat ontwerp; benoeming eener commissie tot aanbidding van het aangenomen adres aan Zijne Majesteit den Koning.

De vergadering wordt des voormiddags ten half elf ure door den Voorzitter, den heer **Phillips**, geopend.

Er zijn 25 leden tegenwoordig, te weten de heeren:

Van Beeck Vollenhoven, van Andringa de Kempenaer, van Nispen van Pannerden, Cost Jordens, van Wessem, Borski, van Rhemen van Rhemenshuizen, Martens van Sevenhoven, Verheij van den Bogaard, d'Ablaing van Giessenburg, van Rijkevorsel, Blankenheijm, Tonckens, Boxman, van Swinderen, de Sitter, de Jonge van Ellemeet, van Eijnsinga, van Foreest, de Villers de Pit , de Brauw, van Heeckeren van Wassenaar, van der Lek de Clereq, Cremers en de Voorzitter.

De heeren Ministers van Binnenlandsche Zaken, van Financien, van Buitenlandsche Zaken, van Oorlog en van Kolonien wonen de vergadering bij.

De notulen van het verhandelde in de vorige zitting worden gelezen en goedgekeurd.

Is ingekomen een boekwerk getiteld: *Algemeen Verslag door den hoofddirecteur van het Instituut voor Doofstommen, gedaan binnen Groningen, in de jaarlijksche vergadering van contribuerende leden, gehouden den 26sten Julij 1852, wegens het Instituut van Doofstommen, opgericht in de jare 1790.*

Wordt besloten dit boekwerk te plaatsen in de boekerij der Kamer.

Aan de orde zijn de beraadslagingen over het ontwerp-adres van antwoord op de Troonrede.

De beraadslagingen worden geopend over de algemeene strekking van dat ontwerp.

Niemand verlangt daarover het woord.

De algemeene strekking van het ontwerp wordt daarop zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De beraadslaging wordt geopend over de afzonderlijke paragrafen van het ontwerp.

De paragrafen 1 tot en met 6 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De beraadslaging wordt geopend over paragraaf 7.

De heer **van Eijnsinga**: Het mag, Mijne Heeren, welligt eenigzins vermetel schijnen, de eerste te zijn om eene wijziging voor te stellen op het adres van antwoord, dat zoo algemeen bijval bij deze Kamer vindt. Het zij mij evenwel vergund op dezen paragraaf een amendement voor te dragen. De paragraaf luidt: » Wij hopen, dat de arbeid, welke de verbetering der rivieren ten doel heeft, onafgebroken zal kunnen worden voort-

gezet." Aan het slot van die paragraaf zou ik wenschen te lezen deze woorden: » Terwijl wij dankbaar het groote voorrecht erkennen dat onze waterkeeringen van rampen zijn verschoond gebleven." Ik zal mij veroorloven slechts weinige woorden tot toelichting van dat amendement te spreken. Wanneer wij de geographische ligging van ons land gadeslaan, dan zullen wij dadelijk zien, dat het van drie kanten door water ligt ingesloten, en onze ervaring leert ons, dat het water moet aangemerkt worden als onze natuurlijke vijand. Daar derhalve, waar het de belangen van het Vaderland geldt, waar die belangen in een zoo gewichtig stuk, als hetgeen thans wordt besproken, worden behandeld, daar, geloof ik, mag dat onderwerp niet uit het oog worden verloren. Maar dat is de eenige reden niet, waarom ik er toe kom, om dat amendement in het midden te brengen. Ik heb gemeend daartoe eene reden te vinden in de openingsrede zelve, waar ik in het twaalfde onderdeel lees: » Onze waterkeeringen zijn van rampen verschoond gebleven." Ik geloof dus mijn amendement aan uwe welwillende overweging te mogen aanbevelen, eensdeels, dewijl het hier eene zaak geldt, die in zulk een naauw verband staat met de gewichtigste belangen van ons Vaderland, anderdeels, dewijl door de openingsrede daartoe aanleiding wordt gegeven.

De heer **Martens van Sevenhoven**: Ik vraag alleen het woord, Mijne Heeren, om met weinige woorden het amendement van den heer van Eijnsinga te ondersteunen. Het komt mij voor, dat in een land als het onze, dat zoo dikwijls, en vooral in wintertijd, door watersnood kan geteisterd worden, de Eerste Kamer der Staten-Generaal, even als de Koning, wel mag toonen dat zij dankbaar is dat onze dijken en dammen zijn behouden gebleven.

De **Voorzitter** onderwerpt de voorgestelde wijziging aan het oordeel der Commissie voor het ontwerp-adres.

De heer **van Swinderen**, lid der Commissie: De Commissie voor het adres, na kennis genomen te hebben van de aanmerkingen in de afdelingen op het oorspronkelijk ontwerp gevallen, heeft getracht zooveel mogelijk de gevoelens in de verschillende afdelingen geopenbaard, in het adres te brengen. Zoo als haar gebleken is, werd het nu voorgestelde niet door de meerderheid der leden ondersteund. De Commissie heeft dus gemeend het niet in het ontwerp te moeten opnemen. Zij heeft vooral gemeend dat niet te moeten doen, omdat het denkbeeld reeds duidelijk in den 5den paragraaf en in dezelfde bewoordingen werd uitgedrukt. Zij verzet zich evenwel niet tegen de strekking van het amendement, maar stelt aan den Voorzitter voor de bijvoeging aan de stemming te onderwerpen.

De heer **van Eijnsinga**: Slechts een enkel woord, Mijne Heeren, daar de Commissie het amendement, dat ik de eer had voor te stellen, niet direct, maar slechts indirect heeft bestreden. Het beweren, dat in den 5den paragraaf bewoordingen van dezelfde beteekenis en strekking zouden voorkomen, spreek ik niet geheel en al tegen; echter vermeen ik, dat, daar de openingsrede zelve aanleiding heeft gegeven om op dit punt terug te komen, ik alsnog bij het door mij voorgestelde moet blijven persisteren.

Niemand meer het woord verlangende over dezen paragraaf, wordt de beraadslaging gesloten.

Het amendement daarop in hoofdelijke omvraag gebracht, wordt met 18 tegen 7 stemmen aangenomen.

Tegen hebben gestemd de heeren: Cremers, van Beeck Vollenhoven, d'Ablaing van Giessenburg, van Rijkevorsel, van Swinderen, de Jonge van Ellemeet en de Villers de Pit .

De nu gewijzigde paragraaf wordt daarop in hoofdelijke stemming gebracht, en met 24 tegen 1 stem aangenomen.

Tegen heeft gestemd de heer d'Ablaing van Giessenburg.

De paragrafen 8 en 9 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De beraadslaging wordt geopend over paragraaf 10.

De heer **de Brauw**: Ik veroorloof mij, Mijne Heeren, op dezen paragraaf eene verandering voor te stellen. Ik zou haar aldus wenschen te lezen:

» De ontwerpen van wet, op nieuw door Uwe Majesteit aan de » Vertegenwoordiging voor te dragen, worden met andere, wier » aanbidding het belang van het Vaderland vordert, met toenemend » verlangen door ons te gemoet gezien. Wij betreuren het, dat in

» de afgeloopene zitting de indiening van het ontwerp van wet be-
» trekkelijk het onderwijs is achterwege gebleven.

De Kamer zal bespeuren, dat ik in mijne voordragt tot verandering in dezen paragraaf eene uitlating en tevens eene bijvoeging voorstel. Ik zou wenschen daaruit te hebben gelaten de woorden: » wier indiening de Grondwet zoo bepaald voorschrijft », en ik zal mij veroorloven kortelijk de reden, die mij daartoe leidt, aan de Vergadering bloot te leggen. Toen ik de eer had van deze Kamer lid te worden, stelde ik op hoogen prijs, dat de Grondwet naar letter en geest wierd gehandhaafd, en ik erken, dat ik daarop nog op deze oogenblikken denzelfden hoogen prijs stel. Maar ik moet ook erkennen, dat, in de twee jaren dat ik zitting in deze Kamer heb, er zoo vele malen verschil is geweest over de vraag, of deze of gene bepaling in een wets-ontwerp met de letter en den geest van de Grondwet overeenkwam; dat ik van beide zijden zoo vele malen heb hooren aanvoeren juiste argumenten om het een te beoogen, en, naar het scheen, even juiste om het weder te bestrijden, — dat ik erken huiverig te zijn geworden, om onder die omstandigheden aan den betrokken Minister tegen te werpen: » Gij hebt het voorschrift van de Grondwet niet gevolgd; gij hebt tegen de Grondwet gehandeld ».

Bij het verschil van opvatting, dat mogelijk is ten opzichte eener bepaling van de Grondwet, acht ik het, ik herhaal dit, bezwaarlijk en moeilijk om den betrokken Minister tegen te werpen: » gij handelt in strijd met de Grondwet »; en dat toch is de strekking van hetgeen door de Commissie, belast met het opmaken van het ontwerp-adres, in dezen paragraaf is voorgesteld. » Wij zien (luide het daar) met toenemend verlangen te gemoet de ontwerpen van wet *wier indiening de Grondwet zoo bepaald voorschrijft*. » De gang der redenering dus is deze: de Grondwet schrijft bepaald voor: wij zien de vervulling van dat voorschrift met verlangen te gemoet, niet alleen met verlangen, maar zelfs met toenemend verlangen. Het is dus niet alleen nog niet geschied, maar het is zelfs verzuimd: dus niet-voldoening aan het grondwettig voorschrift, dit is dunkt mij de duidelijke strekking van deze zinsnede. En de zin daarvan komt nog meer uit, wanneer wij deze uitdrukkingen in verband beschouwen met hetgeen reeds vroeger in deze Kamer omtrent die ontwerpen van wet, welke men hier op het oog heeft, is verhandeld geworden.

Het is nog niet lang geleden — het gebeurde op den laatsten dag van de zitting, die pas gesloten is, — dat wij van de eene zijde met warmte hebben hooren verdedigen de stelling, dat een ontwerp van wet volstrekt strijdig was met de Grondwet, en met overtuiging, ik mag zeggen ook *overtuigend*, van de andere zijde hebben hooren aanvoeren, dat het ontwerp met de Grondwet in overeenstemming was. Dat verschil van gevoelen pas ik voor mij ook toe op het 5de additionele artikel der Grondwet. Ik weet dat daarin, naar het schijnt, duidelijk is voorgeschreven, dat sommige ontwerpen van wet op een bepaald tijdstip moeten worden voorgedragen; ik weet ook dat dit niet alleen niet is geschied, en dat er ten opzichte van de ontbrekende, zou kunnen worden gezegd: » er is gehandeld in strijd met dat additionele artikel »; maar, wanneer wij ons voorstellen wat daaromtrent reeds heeft plaats gehad, dan zult gij u ook herinneren, Mijne Heeren, dat door de betrokken Ministers ten opzichte van de ontbrekende wets-ontwerpen is in het midden gebracht de mogelijkheid en de onmogelijkheid om aan het voorschrift van het artikel binnen den bepaalden tijd te voldoen. Wij hebben ten opzichte van de wet op het onderwijs, waarop ik hier meer bepaald het oog vestig en die, zoo ik mij niet bedrieg, de eenige is, die thans nog ontbreekt, — wij hebben, zeg ik, ten opzichte van dit ontwerp uit den mond van den Minister kunnen hooren, of althans kunnen lezen hetgeen hij daaromtrent in de andere Kamer heeft gezegd: » Wanneer de voorman u belooft ergens te brengen op een bepaald tijdstip en hij brengt er u niet, wat zult gij doen indien het hem onmogelijk is? » De vrucht (heeft de Minister ook gezegd) is nog niet rijp, ik kan haar u dus niet leveren.

Dit doelt, indien ik mij niet bedrieg, op eene onmogelijkheid, die er voor den Minister bestond om aan het voorschrift van het additionele artikel te voldoen, en ik heb dus begrepen dat, hoe duidelijk het artikel schijnt, er toch deze beteekenis in moest liggen: » het zal geschieden, indien het den betrokken Minister mogelijk is »; misschien zullen wij in een volgend jaar nog verder gaan en moeten aannemen: » het zal geschieden indien de zaak mogelijk is. »

Welnu, Mijne Heeren, ik althans acht het, bij dat mogelijk verschil van gevoelen, dat bij verscheidene bepalingen der Grondwet kan ontstaan, moeilijk, om den Minister tegen te werpen: » gij hebt tegen de Grondwet gehandeld », en daarom zou ik wenschen dat de woorden, die daarop doelen, uit dezen paragraaf wierden weggenomen. Ik zou liever wenschen dat er gewezen wierd op het belang van het Vaderland alleen; dat belang kan vorderen dat een ontwerp van wet spoedig of dat het later worde ingediend, en wanneer de Minister gevoelt dat het eene onmogelijkheid is om

aan het voorschrift van dat artikel in letterlijken zin te voldoen, dan acht ik het in het belang van het Vaderland dat er in dien zin niet aan voldaan wordt. Het is dan ook beter dien Minister die onmogelijkheid niet te verwijten, maar hem te wijzen op het belang van het Vaderland en hem, op grond daarvan, tot eene zoo spoedig mogelijke indiening uit te noodigen.

Dit, wat betreft de uitlating. Ik stel u verder voor om bij dien paragraaf te voegen deze zinsnede: » Wij betreuren dat in de » afgeloopene zitting de indiening van het ontwerp van wet » betrekkelijk het onderwijs is achterwege gebleven. »

Ik zal u hier niet wijzen op het belang der zaak. Dit belang is bij verschillende gelegenheden in het licht gesteld, er is over gesproken bij de Vertegenwoordiging, er is over geschreven buiten de Vertegenwoordiging, en ik meen te mogen aannemen dat het eene zaak is van zeer groot belang, en het ook in dat van het Vaderland kan geacht worden dat, in den tegenwoordigen staat van zaken, de regeling van het onderwijs zoo spoedig mogelijk volge.

Maar, vraagt men mij wellicht, waarom bepaaldelijk dit wets-ontwerp in het ontwerp genoemd? In de eerste plaats, Mijne Heeren, omdat het het eenige is waarvan de indiening door dit Ministerie niet is geschied, maar bovendien wijs ik u, op het adres van antwoord door deze Kamer in de vorige zitting vastgesteld. In § 8 van dat adres is toen gezegd: » Wij vertrouwen » dat tevens aan de Vertegenwoordiging zullen worden voorgelegd » die ontwerpen van wet, waarvan de Grondwet de aanbieding » verlangt en dat het ontwerp van wet op het onderwijs, waarmede » de zedelijke belangen der natie in het naauwste verband staan, » in deze zitting niet achterwege zal blijven. »

De Kamer heeft dus toen uitgedrukt de hoop en het vertrouwen dat het ontwerp van wet op het onderwijs in de thans afgeloopene zitting niet achterwege zou blijven. Intusschen is het een feit dat het achterwege gebleven is, en nu komt het mij voor dat het noch ondoelmatig, noch ongepast kan geacht worden om in den paragraaf, dien wij thans behandelen, te zeggen dat wij dit feit betreuren. In verband met hetgeen ik in het eerste gedeelte mijner rede gezegd heb, geloof ik, dat daarmede voor het vervolg ook zal kunnen ophouden het verlangen om steeds op de voldoening van dat 5de additionele artikel der Grondwet aan te dringen. Wij hebben thans, gedurende twee jaren, het verlangen te kennen gegeven dat de wets-ontwerpen, in dat artikel bedoeld, wierden voorgedragen; wij hebben ook twee jaren lang bepaaldelijk het ontwerp van wet op het onderwijs genoemd en aangewezen, en de hoop en het vertrouwen uitgedrukt dat dit niet achterwege zou blijven. Het is achterwege gebleven niettegenstaande het uitgedrukt verlangen van deze Kamer, misschien ook van de andere, en van zoo velen in den lande. Laten wij thans betreuren dat dit achterwege blijven heeft plaats gehad. Zal toch het voortdurend verlangen, zonder dat daaraan beantwoord wordt, niet krenkend schijnen voor het aanzien der Kamer? Welnu, laat het dan voortaan bij betreuren blijven. Wat aan de verlangende Kamer geweigerd is, wordt der treurende Kamer misschien geschonken.

Het is op deze gronden dat ik u voorstel de door mij aangegeuide wijzigingen in dezen paragraaf te brengen.

De Voorzitter onderwerpt de voorgestelde wijziging en bijvoeging op dezen paragraaf aan het oordeel der Commissie.

De heer van Beeck Vollenhoven, lid der Commissie: De Commissie tot het adres kennis genomen hebbende van het amendement van den heer de Brauw, heeft gemeend — althans het meerendeel harer leden, — daarin niet te kunnen berusten. Zij is eensdeels van oordeel, dat gedeeltelijk aan den wensch van den voorsteller in het concept-adres zelf voldaan is; ten andere geloof zij hare gronden te moeten doen gelden waarom zij dat artikel zóó en niet anders geformuleerd heeft. Eene der redenen is deze: dat, toen het concept-adres in de afdeelingen onderzocht is geworden, verre de meerderheid der leden zich voor de redactie der Commissie schijnt verklaard te hebben. Wel is haar een soortgelijk amendement uit ééne afdeeling voorgekomen, doch het vond geene ondersteuning bij de overige rapporteurs, die verklaarden, dat men den bedoelden paragraaf in hunne afdeelingen allezins goedgekeurd had. Dat is de hoofreden waarom de Commissie voor het adres, die anders gaarne bereid was om elke verbetering in haar concept op te nemen en die met graagte, waar zij kon, daaraan gevolg gaf, gemeend heeft zulks hier achterwege te moeten laten. Maar nu ook, dezen paragraaf verdedigende, neemt zij de vrijheid te doen opmerken, dat het eerste wat de geachte voorsteller wenscht, is, het weglaten van de woorden: » wier indiening de Grondwet zoo bepaald voorschrijft. » Ik zal hem niet volgen in zijne redeneringen over de interpretatie, die men aan het vijfde additionele artikel der Grondwet geven moet. Maar zooveel is zeker, dat dat artikel de indiening van sommige wetten bepaald voorgeschreven heeft, en dat binnen een bepaalden termijn. Wanneer dus de

Kamer zegt: »wier indiening de Grondwet zoo bepaald voorschrijft», heeft zij op het oog al de wetten, die dat artikel vermeldt, waarvan de indiening vereischt werd, die tot nog toe achterwege bleven en waarop mitsdien behoort aangedrongen te worden; en wanneer zij dan ten slotte er bijvoegt: »met toenemend verlangen», dan, Mijne Heeren, kan er geen twijfel bestaan, bij wien het ook zij, dat hier bepaaldelijk bedoeld wordt de wet op het onderwijs. De voorsteller van het amendement heeft er u op gewezen, dat reeds een- en andermaal door deze Kamer het verlangen aan de Kroon is medegedeeld, dat dat ontwerp niet langer achterwege mogt blijven. Wanneer men dus eene herhaling van dezelfde woorden wil vermijden, dan zeker gelooven wij te regt te mogen beweren dat door de inlassching der woorden »met toenemend verlangen» de Kamer op niets zoo bepaald gedoeld kan hebben dan op de wet, regelende het onderwijs.

De Commissie heeft gemeend deze beschouwingen aan u te moeten onderwerpen, en verder het oordeel over het amendement aan de Kamer te moeten overlaten.

De heer **van Andringa de Kempnaer**: Toen de Commissie den tienden paragraaf tot den hare maakte, heeft zij zich voor oogen gesteld drie soorten van wetten, welke aan de Volksvertegenwoordiging moeten ingediend worden. In de eerste plaats zoodanige wetten die bepaald door de Grondwet bij het vijfde additionele artikel worden voorgeschreven; ten andere die welke uit de Grondwet voortvloeijen, en in de derde plaats die algemeene wetten, die de Regering in het belang van het Vaderland noodig zal oordeelen aan te bieden. De voorsteller van het amendement meent dat de vermelding der regeling van de indiening door de Grondwet bepaald, hier minder doelmatig is, en er aan het slot van dezen paragraaf speciaal op de wet op het onderwijs moet gedrukt worden. Ik geloof dat wij ons aan de redactie door de Commissie voorgesteld, moeten houden. Die redactie, Mijne Heeren, gaat verder en blijft algemeen en het is niet te veel gezegd, wanneer, in een antwoord op de Troonrede, deze Vergadering de Regering opmerkzaam maakt, niet speciaal op ééne wet, maar op al diegene, wier indiening bepaald door de Grondwet wordt voorgeschreven.

Indien de wet op het onderwijs van dat gedeelte een belangrijk onderdeel is, dan is het niet te ontkennen, dat, onder de ontwerpen die daarbij kunnen gevoegd worden, er zoo vele zijn door de Grondwet in onze instellingen in het leven geroepen, even belangrijk als het eerstgenoemde, zoo als dat betrekkelijk de ministeriele verantwoordelijkheid, de regterlijke indeeling, de uitoefening van het regt van vereeniging en vergadering, de militie. En dan vraag ik, Mijne Heeren, of deze Vergadering te ver gaat, wanneer zij bij de Regering op nieuw op de nakoming van het 5de additionele artikel der Grondwet aandringt? Ik zal dus behooren tot dat gedeelte der Commissie, dat deze zinsnede wil behouden, geenszins als eene dadelijke beschuldiging tegen het Ministerie, maar als middel om ons te brengen tot de volvoering van hetgeen de Grondwet bepaaldelijk heeft voorgeschreven.

De heer **de Brauw**: Het zij mij vergund, Mijne Heeren, uwe aandacht nog een oogenblik bezig te houden, ten einde de veranderingen die ik heb voorgesteld, zoo mogelijk te regtvaardigen tegen de bedenkingen die daartegen door twee leden der Commissie zijn in het midden gebragt. De eerste spreker heeft aangemerkt, dat de meerderheid der leden in de afdeelingen niet scheen te deelen de gevoelens die ik heb voorgestaan bij het voorstellen van dit amendement. Ik moet evenwel doen opmerken, dat het amendement en mijne denkbeelden daartoe betrekkelijk, tot nog toe aan de leden der Vergadering niet waren onderworpen. In de afdeelingen is het amendement, dat ik reeds in mijne afdeeling had voorgesteld, niet gebragt. Het gevoel van de leden dezer Vergadering daaromtrent is mitsdien niet gehoord, en dit kan, naar mijn inzien, geene reden zijn om het te verwerpen. Het is ook naar mijn bescheiden oordeel geene reden om het thans niet in het adres van antwoord te brengen. Dat de andere heeren Rapporteurs er zich niet mede vereenigen kunnen, wil ik gaarne gelooven; maar men kan daaruit niet besluiten, dat de meerderheid der leden het niet verlangt. De eerste spreker heeft verder gezegd, dat mijne bedoeling geheel en al in de zinsnede, zoo als de Commissie die heeft voorgedragen, ligt opgesloten. Ik meen dat dit niet juist is. De strekking van mijn amendement is toch niet, om te beweren, dat de wet op het onderwijs door de Commissie was uitgesloten, maar om aan den Minister niet tegen te werpen: »gij hebt tegen de Grondwet gehandeld;» *vooreerst* om de reden, die ik straks heb blootgelegd, maar dan ook nog bovendien, omdat ik het eene zeer gewigtige beschuldiging tegen een Minister acht, die van tegen de Grondwet te hebben gehandeld. Het komt mij voor dat die beschuldiging, mogt ze al door een lid van de Kamer, als eene subjective meening zonder gevaar kunnen worden voorgedragen, niet ligtvaardig door de Kamer

collectief tegen dien Minister mag worden gerigt; want, indien de Kamer zich op dat standpunt plaatst, dan moet zij verder gaan, en niet alleen zeggen: »gij hebt de Grondwet overtreden»; maar dan moet de Kamer, zal de bewering iets beteekenen, ook dienvolgens handelen, en van al die middelen gebruik maken welke in hare magt zijn, om dien Minister te dwingen allezins volgens de Grondwet te handelen, en als dat niet geschiedt, zijn zetel te verlaten.

En ziedaar de reden, waarom ik, die in den paragraaf eene beschuldiging zie van tegen de Grondwet te hebben gehandeld, de bedoelde woorden daaruit wenschte te doen vallen. Het is waar wat de tweede spreker heeft gezegd, de strekking van het ontwerp gaat verder dan het amendement, want die is inderdaad om het verwijt tot den Minister te rigten, dat hij betreffende de wet op het onderwijs niet overeenkomstig het 5de additionele artikel der Grondwet gehandeld heeft; maar juist daarom wenschte ik die strekking er uit te zien verdwijnen, ten einde de Kamer niet collectief die beschuldiging tegen het Ministerie rigte.

De spreker, die in de tweede plaats het woord heeft gevoerd, heeft ook in het midden gebragt, dat men op het oog heeft alle mogelijke wetten in dien paragraaf te begrijpen, zoowel die waarvan de Grondwet de indiening op een bepaald tijdstip verlangt, als die waarvoor geen bepaald tijdstip wordt aangegeven, of waarvan de Grondwet zwijgt, maar die niettemin in het belang van het land noodig zijn. Welnu, die strekking is evenzeer in hetgeen ik heb voorgesteld. Wanneer ik bepaaldelijk noeme de wet op het onderwijs, dan is dit niet omdat die in het ontwerp zou buitengesloten zijn, maar omdat daarvan reeds herhaalde malen in de adressen van antwoord is gesproken; omdat zij herhaalde malen als met den vinger is aangewezen; omdat de Kamer herhaalde malen de indiening daarvan met aandrang verlangd heeft, en ik thans dien aandrang niet meer wensch uit te spreken, maar alleen uit te drukken, dat de Kamer de niet-voldoening aan dat verlangen betreurt, en het daarbij te laten rusten; want, gaan wij voort, Mijne Heeren, met altijd te verlangen, zonder dat daarop acht kan worden gegeven, of zonder dat er aan kan worden voldaan, het komt mij voor dat het standpunt der Kamer er niet bij winnen zal. Daarom wensch ik dat de Kamer zegge, dat zij de niet-indiening *betreurt*, ten einde, zoo als ik straks reeds aanmerkte, misschien der treurende Kamer gegeven worde, wat aan de verlangende niet heeft mogen te beurt vallen.

De heer **van Beeck Vollenhoven**, lid der Commissie: Ik moet doen opmerken, dat de laatste woorden van den geachten spreker aan de meerderheid der Commissie voorkomen veel meer eene regtsreeksche beschuldiging te bevatten tegen den Minister van Binnenlandsche Zaken dan de woorden in het concept-adres. Dat men *daaruit* eene beschuldiging van ongrondwettigheid tegen het Ministerie put, ziet de Commissie niet in. Men moet dan dezelfde opmerking maken ten aanzien van de paragrafen van dezelfde strekking in de adressen van vorige jaren, waarop men zich beroepen heeft. Indien het te kennen geven van »het verlangen» geene beschuldiging bevat, dan zal ook dat van »het toenemend verlangen» geene beschuldiging inhouden. Maar, wanneer men eindigt met te zeggen, »dan zal men der treurende Kamer welligt geven, wat de verlangende niet heeft kunnen krijgen», dan meent de Commissie daarin veeleer eene beschuldiging te vinden die men vermijden wil, dan in de woorden, die zij heeft gebezigd. De strekking, zegt de geachte spreker, van den voorgestelde 10den paragraaf is eene beschuldiging van ongrondwettigheid tegen het Ministerie; maar, zoo dit waar is, Mijne Heeren, dan is het toch te verwonderen dat, met uitzondering van den geachten spreker, in geene der afdeelingen de voorgestelde redactie in dien bepaalden zin is opgeworpen. De Commissie meent juist in de goedkeuring door de afdeelingen gegeven aan den door haar voorgestelden paragraaf, het bewijs te vinden, dat zij het verlangen der meerderheid heeft uitgedrukt; maar buitendien, ik herhaal het nogmaals, wanneer deze Kamer tot twee malen toe haar verlangen heeft te kennen gegeven, dat de wet op het onderwijs niet langer achterwege mogt blijven, dan geloof ik te kunnen volhouden, dat wanneer men zegt, die indiening *met toenemend verlangen* te gemoet te zien, men niet anders doet dan den uitgedrukten wensch herhalen, versterken; ik wil het u allen gevraagd hebben: wat verder gaat, een wensch te herhalen, daarop aan te dringen, of het te betreuren, dat aan een wensch niet is voldaan geworden. De meerderheid der Commissie meent dus bij hare redactie te mogen persisteren en het amendement, voorgedragen door den geachten spreker uit Zuidholland, niet te kunnen ondersteunen.

De heer **van Swinderen**, lid der Commissie: Ik wensch, Mijne Heeren, te ondersteunen hetgeen reeds door twee mijner medeleden uit de Commissie is in het midden gebragt, en ik wensch er nog bij te voegen, dat de Commissie vermeend heeft het onbepaalde der woorden in de Troonrede *met andere* te moeten

formuleren zoo als het aan u is voorgedragen. Maar ik heb voornamelijk het woord gevraagd om onder uwe aandacht te brengen, of het wel te rijmen is met de voorafgegaane goedkeuring, zonder wederspraak, van de algemeene strekking van dit adres, dat er nu eene wijziging als door den spreker uit de hofstad is verlangd, in het adres worde toegelaten? Ik voor mij geloof althans dat er, gelet op de goedkeuring van de algemeene strekking, geen zoodanige groote verandering in den 10den paragraaph kan worden gebragt, zonder dat de Kamer met zich zelve in tegenspraak komt.

De heer **Minister van Binnenlandsche Zaken.** [*Deze rede zal later worden medegedeeld.*]

De heer **van Rijkevorsel:** Aanvankelijk, Mijne Heeren, had de rede van den Minister van Binnenlandsche Zaken op mij den indruk, dat hij het amendement van het geachte lid uit de residentie (den heer de Brauw) ondersteunde, ofschoon dat niet uitdrukkelijk door hem gezegd werd. Hij bestreed dat amendement niet; hij scheen het, zoo meende ik, op te vatten als eene verzachting van den voorgestelden paragraaph. Dit verwonderde mij, want op mij had het voorgestelde amendement den indruk gemaakt, dat het onaangenamer voor het Ministerie, gispender was dan de paragraaph zelf door de Commissie voorgesteld.

En waarom? Wanneer men betreurt dat iets niet geschied is, ligt daarin stilzwijgend eene onmiddellijke veroordeeling opgesloten; maar wanneer men den wensch uit, dat hetgeen ontegenzeggelijk door de Grondwet voorgeschreven is, geschiede, dan ligt daarin maar middellijk, eene afkeuring dat het nog niet is geschied.

Alzoo heeft ook de Minister zich later uitgedrukt. De Minister heeft ook zelf den hartelijken wensch geuit, dat het in deze zitting geschieden moge. Daar nu de Kamer, na de antecedenten, na zoo dikwijls uitdrukkelijk, bij vorige adressen, op dit punt op de vervulling van een grondwettig voorschrift te hebben gewezen, niet vermogt te zwijgen, meen ik dat op geene kieschere, op geene voor den Minister meer verschoonende wijze kon ge-

sproken worden, en daar de Minister ten stotte heeft gezegd, dat hij liever had eene drijvende dan eene treurende Kamer, zal ik, die geheel dit gevoelen deel, ook omdat ik wensch dit Ministerie te ondersteunen, mijne stem geven aan het voorstel der Commissie, en weigeren aan het amendement van het geachte lid uit de residentie.

Niemand meer het woord verlangende over dezen paragraaph, wordt de beraadslaging gesloten.

Het amendement daarop in hoofdelijke omvraag gebragt, wordt met 21 tegen 4 stemmen verworpen.

Voor hebben gestemd de heeren: de Jonge van Ellemeet, van Eijssinga, de Brauw en van Rhemen van Rhemenshuizen.

Paragraaph 10 daarop in hoofdelijke stemming gebragt, wordt met 21 tegen 4 stemmen goedgekeurd.

Tegen hebben gestemd de heeren: de Jonge van Ellemeet van Eijssinga, de Brauw en van Rhemen van Rhemenshuizen.

Paragraaph 11 wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Het ontwerp-adres van antwoord wordt daarop in zijn geheel in hoofdelijke omvraag gebragt en daarbij met algemeene (25) stemmen aangenomen.

De **Voorzitter** benoemt daarop de heeren Tonckens en Cremers om met de Commissie voor het adres en den Voorzitter, de Commissie uit te maken, die met de aanbieding van het door de Kamer aangenomen adres aan Zijne Majesteit den Koning zal worden belast.

Niets meer aan de orde zijnde, wordt de vergadering tot nadere bijeenroeping gescheiden.

ZITTING VAN DEN 23STEN SEPTEMBER.
(SUPPLEMENTBLAD.)

REDEVOERING, *uitgesproken door den heer Minister van Binnenlandsche Zaken in de zitting van den 23sten September, bij de beraadslaging over § 10 van het ontwerp - adres van Antwoord op de Troonrede.* [Zie blad 8.]

Ik meen het amendement, voorgesteld door den geachten spreker uit de residentie (den heer de Brauw), niet te mogen bestrijden; te minder omdat ik geheel en al deel in het gevoelen, bij dat amendement uitgedrukt. Niemand kan meer dan ik betreuren, dat de wet tot regeling van het onderwijs niet reeds is ingediend. In zoo ver zal het amendement, in het adres opgenomen, te eenen male mijn eigen gevoelen uitdrukken.

Er is nog eene andere reden voor mij om het amendement niet te bestrijden. Ik meen aan de wijsheid van de Kamer geheel en al te moeten overlaten hetgeen zij over dit of over een ander onderwerp aan de Kroon verlangt te zeggen. Ik acht mij evenwel verplicht een enkel woord in het midden te brengen over het verschil van gevoelen, dat tusschen den geachten voorsteller van het amendement, en de Commissie, die het adres opstelde, bestaat.

De geachte voorsteller wil met uitnemende heuschheid den Minister niet beschuldigen, om twee redenen. Vooreerst omdat gebleken is, aan welk groot verschil van gevoelen soms onderhevig is de vraag: wat is overeenkomstig met de Grondwet; wat is niet overeenkomstig met de Grondwet; wat wordt door de Grondwet gevorderd en wat niet? In de tweede plaats uit een gevoel van billijkheid; hij wil niet beslissen dat het mogelijk was, en eene beschuldiging te opperen omdat het onmogelijke niet is gedaan, dit, de geachte voorsteller heeft het gevoeld, gaat te ver en overschrijdt alle grenzen van billijkheid. Ik heb niets te zeggen ten aanzien van dit tweede punt. Wat het eerste punt betreft, wil ik open en rond mijn gevoelen verklaren.

Naar mijn inzien is het voorschrift van de Grondwet hoegenaamd niet twijfelachtig. Zoo er andere punten zijn, waarover verschil van gevoelen mogelijk is, hier, meen ik, is verschil van gevoelen niet denkbaar. De Grondwet schrijft voor, dat binnen twee jaren na de vaststelling der veranderingen in de Grondwet, onder andere de wet tot regeling van het onderwijs worde ingediend. Dit is niet geschied; die twee jaren en meer zelfs zijn verlopen, zonder dat de indiening plaats had. In zoover is dus aan den eisch van de Grondwet niet voldaan. Dit moet de Minister, dit moet een ieder erkennen. Maar nu ontstaat de vraag: kan daaruit eene beschuldiging tegen den Minister rijzen? Is het mogelijk geweest daaraan te voldoen? Over dit punt zal ik niet uitweiden. Ik heb meer dan eens gelegenheid gehad mijn verlangen te kennen te geven dat ik daaraan spoedig mogt kunnen voldoen. Ik erken hier, gelijk elders en gelijk ik telkens erkennen zal, dat ik in den loop mijner werkzaamheden zeer ben te leur gesteld. Dit is niet alleen op dit punt het geval geweest, maar nog met zeer veel andere. Wanneer ik met grooten ijver verlangde dat iets tot stand wierd gebragt, dan werd ik daarin gestuit door andere verrigtingen of door moeilijkheden die ik ontmoette, en wat ik binnen twee maanden

daacht tot stand te brengen, heeft soms een jaar of meer tijd vereischt. Ik weet niet of een ander Minister van Binnenlandsche Zaken gelijk lot had, maar zoo is mijne ondervinding. Ik wil er niets meer van zeggen dan dat, zoo anderen zijn te leur gesteld, ik het was in de eerste plaats. Van daar dan ook dat ik te dien aanzien geene bepaalde belofte meer durf doen. Ik waag niet meer, hetgeen mij vroeger, twee of drie jaren geleden, misschien niet zou hebben bezwaard.

Ik wil mij met niets inlaten hetgeen eenigzins den schijn zou kunnen hebben van eene uitvlugt; ik wil dus niet zeggen dat de aanbieding van dat wetsontwerp in de afgelopen zitting ons, bij de groote menigte van werkzaamheden, die reeds voor de hand waren, niets verder zou hebben gebragt. Maar dit wil ik zeggen, dat ik meen, dat niemand, ook niet in deze Kamer, twijfelen kan aan mijn ernstigen, ijverigen wil om ook op dit punt zoo spoedig als het eenigzins mogelijk is aan den eisch der Grondwet te voldoen. Ik ben verre te zeggen: de twee jaren zijn verstreken, men kan zich derhalve aan dat tijdstip niet meer houden, en men is vrij. Ik meen integendeel, dat de duidelijke geest der Grondwet blijft vorderen, dat daaraan alsnog ten spoedigste voldaan worde. Mijn wil, mijn ijver is daarheen gerigt, en ik meen, dat niemand dit kan betwijfelen. Mogt daaraan worden getwijfeld, dan ontzegt men aan den Minister het vertrouwen dat hij behoeft, en zonder het vertrouwen van de Vertegenwoordiging, zonder het vertrouwen van die allen, zonder wier medewerking de Minister zeer weinig vermag, — zonder dat vertrouwen is hij een hoogst ongeschikt orgaan van de Regering. Ik geloof te mogen aannemen, dat bij deze Kamer vertrouwen, in plaats van twijfel bestaat.

Ik zeide in den beginne, waarom ik niet meende dit amendement te mogen bestrijden. Het geachte lid der Commissie, de afgevaardigde uit de hoofdstad (de heer van Beeck Vollenhoven), heeft beweerd, dat in de uitdrukking van het ontwerpadres, die den geachten voorsteller van het amendement te sterk scheen, geene beschuldiging voor den Minister lag opgesloten. Ik heb de uitdrukking zoo ook opgevat; en nu heb ik in den strijd tusschen het amendement en tusschen den paragraaf ten laatste nog slechts dit eenige te zeggen: ik eerbiedig zoozeer als iemand de drijvende kracht, die aan de Vertegenwoordiging altoos moet bijblijven; de drijvende kracht, uit te oefenen ten aanzien van het Gouvernement; eene drijvende kracht, ten aanzien van hen die men niet wantrouwt, maar wil aansporen. De geachte spreker uit Rotterdam sprak voor eenige dagen van den moeilijken stand, waarin zich soms de Ministers bevinden ten aanzien van de Vertegenwoordiging. Een moeilijke stand, Mijne Heeren, waarin zich de Minister bevindt ten aanzien van de Vertegenwoordiging, is niet wenschelijk en niet in het algemeen belang. Het is in het algemeen belang, niet dat het Gouvernement en de Vertegenwoordiging zich als twee partijen tegenover elkander bevinden; maar dat zij elkander aanmoedigen, met elkander zamenspannen tot het volbrengen der gemeenschappelijke, groote en moeilijke taak; waarin, zoo ik eene vergelijking mag maken tusschen het deel en den last van de Ministers en het deel en den last der Vertegenwoordiging, de grootere zwaarte wel aan de zijde der Ministers zal zijn. Ik eerbiedig die drijvende kracht, en zal er mij nooit tegen verzetten. Indien ik haar soms niet vooruitblijf, ik zal de reden opgeven waarom niet. In allen gevalle, zoo ik kiezen moet tusschen eene drijvende Kamer en eene treurende Kamer, Mijne Heeren, geef ik aan de drijvende Kamer de voorkeur.